

UNIDADE 4. SOCIEDADE DE CLASES E HEXEMONÍA BURGUESA.

Nas sociedades industriais produciuse un cambio decisivo na ocupación da poboación. Nas sociedades tradicionais a maioría da poboación estaba ocupada en traballos relacionados co sector primario (basicamente agricultura e gandería) e vivía en núcleos rurais.

A industrialización favoreceu que o número de campesiños decrecesse ao tempo que se incrementaba o número de traballadores das industriais (sector secundario) que vivían nas cidades. O crecemento urbano, pola súa banda, influíu en que aumentase a demanda de novos servizos, propiciando a creación de cada vez máis empregos no sector terciario.

Esta é unha sociedade clasista: está organizada en clases sociais e non en estamentos como acontecía no Antigo Réxime. O paso da estrutura estamental propia do Antigo Réxime á nova sociedade de clases foi un proceso gradual que se estendeu por Europa durante o século XIX.

Un dos aspectos característicos da sociedade liberal, de clases, é a mobilidade social; é dicir, a posibilidade teórica de promoción social, de pasar dunha a outra clase social. A sociedade capitalista xustifica as diferencias sociais no éxito ou fracaso de cada persoa, polo que en teoría calquera pode progresar gracias ao seu esforzo e coñecementos ata adquirir o éxito económico que leva consigo o recoñecemento social, integrándose na clase alta.

Debuxo anticapitalista publicado nun xornal de EE UU (1911)

Na sociedade só se xustificaron as desigualdades que se derivaban do diferente acceso ás riquezas; unha desigualdade que para os liberais é «natural» xa que na súa opinión procede das diferencias de capacidade que teñen os seres humanos que fan que os *mellor capacitados* consigan máis éxito que outros.

1. As novas clases sociais: a burguesía e o proletariado

A sociedade, formada por individuos iguais ante a lei, estruturouse en dous grandes grupos ou clases sociais en función do seu acceso á propiedade: burguesía e proletariado.

A/ A burguesía, que estaba integrada por aqueles que posúen os medios necesarios para producir bens e riquezas (propietarios de medios de produción, como fábricas, negocios, a terra, etc.). Non forma un conxunto homoxéneo; dentro dela hai situacións diversas, distinguíndose polo menos tres grupos:

- * **A alta burguesía**: estaba formada por unha minoría de persoas propietarias de grandes negocios industriais, comerciais ou financeiros, minas, latifundios... etc. Algúns ocupaban as principais dignidades do Estado (deputados, senadores, maxistrados do Tribunal Supremo, altos mandos do exército...). Este reducido grupo era o que se beneficiaba en maior medida do auxe da economía capitalista,

o que contrataba a un maior número de traballadores asalariados e tiña unha influencia decisiva na política dos Estados.

* **A burguesía media**, estaba formada por persoas que tiñan unha posición económica desafoxada, pero sen chegar a posuír enormes fortunas: por exemplo, algúns comerciantes importantes que tiñan algúns empregados pero que dirixían persoalmente os seus negocios; altos funcionarios do Estado, como xuíces e notarios, militares de certa graduación, etc; e profesións liberais como avogados, médicos, arquitectos, etc.

* **A pequena burguesía**: estaba formada por funcionarios; pequenos comerciantes que levaban persoalmente o seu negocio familiar sen contratar man de obra asalariada ou nun número moi reducido; artesáns; campesiños acomodados, que eran propietarios das súas terras e que as traballaban persoalmente... etc. Neste grupo de pequena burguesía, poderían ser incluídos os empregados con certa cualificación profesional.

Restaurante Cupido en Londres (1860)

B/ O proletariado ou clase obreira estaba formado polos traballadores que non tiñan medios propios para manterse e tiñan que ofrecer o seu esforzo físico, o seu traballo, a cambio dun salario. As relacións que se establecen entre uns, que traballan a cambio dun salario, e outros, que posúen os medios para producir (porque son propietarios das terras, das fábricas, dos comercios...) son as relacións propias do capitalismo que é o sistema económico que se desenvolveu a partir da Revolución Industrial.

As condicións de vida do proletariado foron extremadamente duras nos inicios do proceso de industrialización, sobre todo entre os traballadores das minas e dos primeiros núcleos fabrís. As condicións de traballo eran impostas unilateralmente polo empresario. Os obreiros, que non contaban con ningún tipo de propiedade non lles quedaba máis remedio que ofrecer a súa capacidade de traballo (o seu esforzo) e a cambio non recibían máis que un salario que tan só lles permitía subsistir (reproducir a forza de traballo).

Taberna en Nova Iork, Riis (finais do XIX)

Na medida na que o proceso de produción foise facendo máis complexo, os empresarios precisaron traballadores cada vez máis cualificados que debían ter certos coñecementos técnicos e saber ler e escribir; este sector dos traballadores, mellor pagados, é denominado como «aristocracia obreira» e contribuíu en gran medida á formación dunha conciencia de clase e á creación das primeiras

organizacións obreiras que loitaron por conseguir mellores condicións de vida e de traballo.

2. O Movemento Obreiro

Os cambios económicos e sociais producidos pola industrialización no s. XIX levaron á multiplicación da riqueza, pero non á xeneralización do benestar. O capitalismo transformou a un número crecente de persoas en clase obreira, sen outro medio de subsistencia que a súa capacidade de traballo, sometida ás regras do mercado como unha mercadoría máis.

Para loitar polas melloras das súas condicións de vida e traballo os obreiros organizáronse e levaron adiante unha serie de accións que constitúen o *Movemento Obreiro*. O ideal dunha nova sociedade sen explotadores e explotados foi o motor das mobilizacións.

2.1. As condicións de vida e traballo

A pretensión dos empresarios de amortizar o custo das máquinas no menor tempo posible, e obter os maiores beneficios, deu lugar a prolongadas xornadas de traballo de 14-16 horas, salarios moi baixos e a un severo réxime de disciplina. O alumado permitiu o traballo nocturno e o descanso dominical a penas se gozaba.

Nas vellas sociedades agrarias tradicionais a maioría da xente vivía no campo e cando traballaba para os grandes propietarios era a cambio da comida, ou máis frecuentemente a cambio de poder dispoñer para el mesmo dun anaco de terra para cultivar. Era raro que se pagasen salarios e cartos, ou se facía nunha pequena proporción. Coa industrialización, pola contra, cada vez foron máis as persoas que dependían dun salario.

Os salarios eran, polo xeral, moi baixos e ademais a súa contía era distinta segundo a cualificación, o xénero e a idade. Os traballadores cualificados eran os que cobraban os mellores soldos, mentres que as mulleres e os nenos tiñan un salario menor.

O crecemento das cidades como consecuencia da industrialización levou á segregación social das mesmas en barrios burgueses e barrios obreiros. Estes eran lugares insalubres onde as familias vivían amoreadas, sen as mínimas condicións de habitabilidade. O tifo, a varíola e o cólera facían estragos entre a poboación obreira. Aproximadamente dous terzos do salario destinábanse á alimentación, na que o pan e a pataca eran a base esencial.

Os rapaces eran maltratados e estaban mal alimentados, desatendidos se a nai

Fábrica de conservas en EE UU, *Ahine* (1910)

Habitación de mulleres en Nova Iork, *Riis* (finais do XIX))

tamén se incorporara ao traballo nas fábricas. Foron as primeiras vítimas do desenvolvemento industrial. No pasado empregáranse nenos e nenas nos traballos agrícolas e en talleres, pero o traballo nas minas e fábricas era moito máis duro. Nas minas inglesas foron utilizados para arrastrar as vagonetas desde as galerías ata as boca minas. Un informe de 1842 di: *“Póñenlles unha faixa ou cinto arredor da cintura núa, á que se engancha unha cadea unida ao carro, que se pasa entre as pernas, e os rapaces arrástranse sobre seus xeonllos e súas mans tirando del”*. Nenos de entre cinco e oito anos eran empregados na ventilación dos pozos, en xornadas de doce horas a escuras.

En Manchester, centro fabril principal de Inglaterra, a esperanza de vida das clases máis ricas en 1840 estaba en 38 anos, a dos artesáns situábase en 20 e a dos obreiros en 17, cando nas rexións agrarias podía chegar a ser máis do dobre. A mortalidade infantil (ata cinco anos) acadaba o 57% dos fillos dos obreiros fronte ao 20% das familias acomodadas. En Barcelona a media de vida da ‘clase rica’ entre 1837 e 1847 estimábase en 33/83 anos, mentres que a ‘clase pobre’ tiña un media de 19/68 anos no momento da morte.

Para tratar de paliar a dramática situación dos obreiros creáronse casas de beneficencia e de caridade que, ás veces, non supuñan ningunha mellora. As casas de traballo británicas (workhouses), creadas en 1834 pola Lei de Pobres —<<instrumentos de tortura civil>>— obrigaban ao internamento dos indixentes e introduciron o traballo obrigatorio nun réxime carcerario.

Taller de zapatos nunha workhouses (1910)

“Seguramente non hai nin un só fabricante, que se teña establecido en Potsdame Berlín desde mediados do s. XVIII, que non reclamara nenos do orfanato de Potsdampara a súa empresa. As condicións son sempre as mesmas, e consisten en que o orfanato proporciona os nenos e asumía os gastos pola súa parte; os fabricantes aceptan instruír aos nenos—por patriotismo—sen salario, agás a loxamento e combustible”.

Escritor anónimo de 1824

2.2. As orixes do movemento obreiro

A loita dos obreiros para mellorar as súas condicións de vida e traballo dirixiuse tanto contra os empresarios, os patróns, como contra as forzas de orde do Estado Liberal ao servizo dos intereses da burguesía.

O luddismo: a destrución das máquinas

A introdución das máquinas aumentou a produción empregando un menor número de traballadores. A mecanización supuxo para moitos a perda do emprego e para outros un descenso dos ingresos. Cando o empresario non daba vendido todo o que producía e paraba ou reducía a produción ata que volvía aumentar a demanda. Cando os traballadores perdían o seu traballo non tiñan seguros de paro nin outros ingresos e non é raro que lle botasen a culpa ás novas máquinas das súas desgracias, polo que en moitos lugares houbo revoltas nas que se destruíron máquinas. Este tipo de protesta coñécese co nome de «movemento luddita», e en moitos

Recompensa por ludditas (1812)

países impuxéronse penas, incluída a pena de morte, para os destrutores de máquinas.

Quixeramos facer algunhas preguntas a quen defenden o mantemento das máquinas. As persoas de bo sentido deben saber que o uso das máquinas deixará sen traballo a quen se adica ao cardado, é dicir, a quen facían este traballo antes de que se inventaran esas máquinas ¿E como poderán manter as súas familias eses homes, a quen lle quitan seu traballo? ¿Como poderán ensinar aos seus fillos de maneira que a xeración posterior poida vivir do seu traballo e non se vexan obrigados a arrastrarse no ocio como vagabundos?

Leeds Intelligencer, 1786

A máquina, ao reducir o esforzo físico, permitiu a contratación de mulleres e nen@s, empregados para substituír aos varóns debido a que percibían un salario menor co falso pretexto de que producían menos. En 1835 o 60% dos traballadores da industria algodoeira inglesa eran mulleres e nen@s menores de trece anos.

«O luns día 7 houbo unha insurrección de mulleres na fábrica da Palloza de A Coruña. Parece que en lugar dos cigarros que se facían antes nesta fábrica, están agora ensaiando a construción doutros diferentes (...) [polo que] crearon un obradoiro de cigarros cunha máquina para picar o tabaco. ... As cigarreiras, a penas sacan agora a terceira parte do xornal a que estaban afeitas. Isto, e o pouco satisfeitas que están do director da fábrica, alporizounas ..., alborotándose aquelas 4.000 mulleres, arremeteron contra os xefes e empregados do establecemento, destruíron todo o tabaco picado, cigarros e folla que tiveron a man, e o que había tempo que estaban elaborando, pisándoo e botándoo ao mar, rompendo en mil anacos as máquinas novas para picar o tabaco, e que se din que custaron 14.000 pesos, botándoas ao mar, o mesmo cos mobles, papeis, libros de caixa e efectos que atoparon nas habitacións do director».

Xornal O País, Pontevedra, 13 de decembro de 1857

O inicio da acción política e sindical: o cartismo

As revolucións liberais-burguesas recoñeceron os dereitos políticos, pero non os dereitos socioeconómicos polos que van loitar as asociacións obreiras. A sacralización do dereito de propiedade levou a excluír á maioría da poboación, privada da propiedade, da capacidade de intervención na vida política a través dos representantes nos parlamentos. O sufraxio censatario e a limitación dos dereitos de opinión, reunión e asociación dominaron a vida pública no s. XIX. A conquista destes dereitos e do sufraxio universal masculino converteuse nun dos primeiros obxectivos da clase obreira.

«... Nas nosas sociedades actuais, o nacemento no país e a maioría de idade non son suficientes para conferir aos homes as calidades propias para o exercicio dos dereitos de cidadanía... É precisa, pois, outra condición ademais da de nacemento e idade prescritas pola lei. Esta condición é o tempo libre indispensable para a adquisición dunha ilustración, para a rectitude do xuízo. A propiedade asegura habitualmente ese tempo libre: a propiedade produce os homes capaces para o exercicio dos dereitos políticos... (...)

Os propietarios son donos da súa existencia, pois poden rexeitar o traballo. Só aqueles que posúen a renda necesaria para subsistir independentemente de toda vontade allea poden, pois, exercer os dereitos de cidadanía»

B. Constant Cours de politique constitutionnelle Paris, 1872

A feminista Flora Tristán asociou a emancipación dos traballadores á liberación das mulleres, para as que en 1843 reclamou a igualdade de dereitos.

“Crendo que a muller, pola súa constitución, carecía de forzas, de intelixencia, de capacidade e que era impropia para traballos serios ou útiles, chegouse á conclusión, moi loxicamente, de que sería perder o tempo darlle unha educación racional, sólida, severa, capaz de facer dela un membro útil á sociedade; educouse, pois, para ser unha boneca agradábel e unha escrava destinada a distraer a seu amo e servilo (...)

Obreiros, estade certos, se tedes bastante equidade, bastante xustiza para inscribir na vosa Carta estas liñas que veño de esbozar, esta Declaración de Dereitos da muller pasará pronto aos

costumes, dos costumes as leis; e, em vinte e cinco anos, veredes inscrito á cabeceira do libro da lei que rexa a sociedade francesa: IGUALDADE ABSOLUTA do home e da muller.

Entón, irmáns, e só entón, a UNIDADE HUMANA quedará constituída.

Fillas do 89, esta a obra que os vossos pais vos legaron."

Proposta de Flora Tristán á Unión Obreira (1843)

Os traballadores tiveron prohibida a asociación para loitar pola mellora de salarios e a redución da xornada laboral porque, para os burgueses, limitaba o dereito dos propietarios para contratar libremente e establecer as condicións na súa empresa. A represión policial serviu para frear os intentos de asociación.

"Sabido é que un grande número de obreiros e xornaleiros en diversas partes do reino, intentaron mediante reunións e asociacións ilegais, obter un aumento de salarios e perseguir outros fins ilegais; (...) fíxose preciso tomar medidas enérxicas co fin de evitar a formación desas asociacións, impoñendo aos culpables un castigo rápido e exemplar.

Polo tanto decretábase que (...) todos os contratos, convenios e acordos de calquera clase (...) feitos ou asinados con, por ou entre xornaleiros manufactureiros ou outros obreiros dentro deste reino, co fin de conseguir un aumento de salarios (...) ou para reducir ou alterar as súas horas de traballo (...), ou para impedir ou dificultar que calquera persoa poda empregar a calquera que el pense que é apropiado para traballar na súa fábrica, (...) será ilegal, nulo e sen validez.

E todos os xornaleiros e obreiros que sexan culpables de calquera das citadas infraccións, tendo sido declarados convictos diso, baixo a súa propia confesión ou polo xuramento de un ou máis testemuñas fiables, prestado ante dous xuíces de paz (...), serán, por orde dos devanditos xuíces, entregados e encerrados na prisión..."

Discursodo primeiroministro Pitt ante o Parlamentoen 1799

As primeiras asociacións obreiras foron as *Sociedades de Socorros Mutuos* que tiñan como finalidade auxiliar aos asociados ou as súas familias nos casos de enfermidade, accidente ou falecemento mediante unha pequena axuda saída das cotas dos seus membros. Nos anos vinte do s. XIX xurdiron as *Caixas de Resistencia*, destinadas á manter aos asociados durante o tempo que durase unha folga.

En principio asociáronse os traballadores dun mesmo oficio dunha localidade, seguindo a máxima de ‘a igual traballo, igual salario’, da que estaban excluídas as mulleres, pois os propios traballadores aceptaban a súa discriminación. Despois apareceron as federacións nacionais dun oficio. A finais de século denomináronse sindicatos, un termo de orixe francés, ou *Trade Unions* no mundo anglosaxón.

O cartismo xurdiu entre 1838 e 1848 en Gran Bretaña, coincidindo cunha etapa de depresión económica. Neste movemento participaron os sectores máis progresistas da burguesía, artesáns e obreiros. Tivo un importante apoio social, contando en 1842 con 48.000 membros. Pretendía que as clases populares, coa implantación do sufraxio universal masculino, conseguisen representación parlamentaria para impulsar reformas sociais e laborais.

O voto era o medio pensado para conseguir as melloras socioeconómicas: *‘O cartismo, amigos meus, non é un problema político, segundo o cal se trataría de que acadedes o dereito ao voto; senón que o cartismo é unha cuestión de garfo e coitelo, é dicir, que a Carta significa boa vivenda, boa comida e bebida, un bo pasar e unha xornada de traballo breve’*.

A terceira petição cartista, *Punch Magazine* (1848)

Para conseguir os seus obxectivos os cartistas promoveron protestas pacíficas de apoio ás reivindicacións da Carta do Pobo (recollida de sinaturas, mitins, etc.), pero tamén folgas e revoltas máis radicais.

O movemento fracasou debido ás disensións internas entre os sectores moderado e radical, e á forte represión exercida polo goberno británico. O fracaso da revolución de 1848 supuxo o golpe definitivo para as aspiracións cartistas, e a loita política dos obreiros británicos moderouse, concentrando as súas accións no sindicalismo. Entre os éxitos do cartismo hai que destacar a aprobación por parte do goberno británico da '*Lei das dez horas*', que limitaba o horario de traballo das mulleres e os nen@s nas fábricas téxtiles.

2.3. As ideoloxías obreiras

Algúns pensadores, conscientes das desigualdades sociais que xeraba o capitalismo, propuxeron novos modelos de organización da sociedade para conseguir a igualdade de dereitos políticos e económicos, cunha maior xustiza no reparto da riqueza.

Os socialistas utópicos

Os primeiros reformadores sociais son os coñecidos como socialistas utópicos. Con propostas distintas, coinciden en varios aspectos: crían no progreso da humanidade cara unha maior xustiza social, acabando por implantarse no mundo unha sociedade máis feliz; aspiraban a superar os enfrontamentos entre as clases, apelando á razón e a intelixencia para solucionar os conflitos. Pretendían a reforma da sociedade capitalista, non a revolución e un novo modelo social

O nobre francés **Saint Simon** propuña a unión das clases produtivas (obreiros, burgueses, profesionais e científicos) fronte ás clases ociosas, aspirando a unha confederación de estados europeos onde a economía se planificase de acordo coas necesidades sociais.

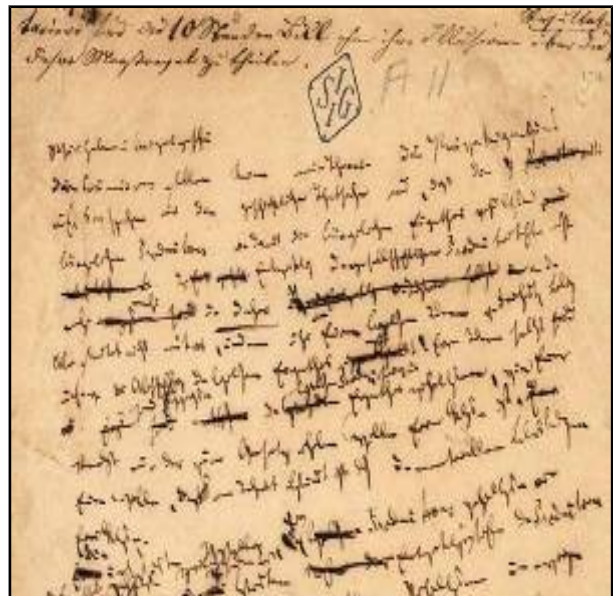
Outro francés, **Charles Fourier**, pensaba nunha organización da sociedade en comunidades, chamadas falansterios, nas que se organizase a produción agraria e industrial, e a distribución das riquezas colectivamente.

O escocés **Robert Owen**, copropietario dunha fábrica téxtil, introduciu medidas para mellorar as condicións laborais. Reduciu a xornada, prohibiu o traballo de menores de 10 anos, creou unha escola infantil na mesma fábrica e abriu un economato con produtos baratos para os traballadores. Máis tarde creou cooperativas de traballadores cun éxito limitado.

O socialismo marxista

Desde mediados do século XIX Carlos Marx e Federico Engels elaboraron unha teoría revolucionaria na que se pretendía a toma do poder por parte dos traballadores e o establecemento dunha sociedade comunista sen explotadores e explotados.

En 1847 **Marx e Engels** redactaron un texto de gran transcendencia: o *Manifesto Comunista*, que sentou as bases do materialismo histórico, unha teoría revolucionaria para a análise e a

transformación da sociedade. Segundo esta teoría a sociedade burguesa acabaría destruindo e formándose unha sociedade sen clases. O chamamento <<¡Proletarios de tódolos países, unídevos!>> dirixíase aos obreiros para que loitasen nesa dirección por riba das fronteiras. Esta é a orixe do socialismo científico, que explicaba a orixe da explotación co concepto de plusvalía (valor económico xerado polo traballo que o propietario non paga).

A historia de toda a sociedade ata os nosos días non foi senón a historia da loita de clases. Homes libres e escravos, patricios e plebeos, nobres e servos, mestres artesáns e compañeiros, nunha palabra, opresores e oprimidos, en loita constante, mantiveron unha guerra constante; unha guerra que rematou sempre, ben por unha transformación revolucionaria da sociedade, ben pola destrución das dúas clases antagónicas.

(...) A sociedade burguesa moderna, levantada sobre as ruínas da sociedade feudal, non aboliu os antagonismos de clases. Non fixo máis que substituír con novas clases ás antigas, con novas condicións de opresión, con novas formas de loita. (...) A sociedade divídese cada vez máis en dous grandes campos opostos, en dúas clases directamente inimigas: a burguesía e o proletariado.

Manifesto Comunista 1848

Marx e Engels pensaban que para conseguir unha sociedade na que todas as persoas puidesen acceder ás riquezas cumpría eliminar a propiedade privada dos medios de produción e destruír o poder político e económico da burguesía. Para isto había que constituír un partido político da clase obreira que organizara e dirixira a revolución. Despois do seu triunfo, nunha primeira etapa, todos os medios de produción deberían quedar baixo o control do novo Estado ata que a sociedade non necesitase ningunha forma de poder, ningún Estado. Marx chamou a esa etapa final, sociedade comunista.

O anarquismo

A ideoloxía anarquista é o resultado da aportación de varios autores, con diferenzas entre eles: **Bakunin**, Proudhon, Kropotkin, entre outros. Pretendían tamén acabar con calquera forma de opresión e establecer unha sociedade igualitaria, sen propiedade privada, pero os anarquistas rexeitaban a actividade política e confiaban na abolición do Estado mediante unha insurrección. Os bakunistas defendían a substitución inmediata do Estado por unha libre federación de colectividades.

As formas de loita anarquista baseáronse no que chamaron a acción directa, organizada por sindicatos libres, que incluía desde as folgas á sabotaxe e o terrorismo. Pero tamén apostaban pola educación popular.

O anarquismo tivo numerosos seguidores, sobre todo en países como España, Italia ou Rusia, nos que existía unha masa de xornaleiros agrícolas moi numerosa e unhas condicións de explotación moi extremas.

Cando a propiedade privada sexa abolida, o goberno (que é o seu defensor) debe desaparecer. Se sobrevivise, tendería a reconstruír unha clase privilexiada e opresora. Pero a abolición do goberno non significa a abolición da asociación humana. Todo o contrario, porque esa asociación será libre e voluntaria, dirixida o benestar de todos. (...) Esta sociedade de homes libres, esta sociedade de amigos será a Anarquía.

Malatesta (finais do s. XIX)

2.4. As Internacionais Obreiras

A AIT ou Primeira Internacional (1864-1876)

O fracaso das revolucións de 1848 freou as aspiracións políticas dos traballadores e se ilegalizaron a maioría das organizacións. Tardaron anos en volver a reconstruír as redes asociativas.

En 1864, en Londres, un grupo de delegados de grupos obreiros ingleses, franceses, alemáns e italianos, fundaron a Asociación Internacional de Traballadores (AIT), sendo Marx o redactor do seu manifesto inaugural e dos estatutos. O seu fin era a emancipación dos traballadores ata acadar a supresión da sociedade de clases e, para isto, cumpría a conquista do poder pola clase obreira.

*"Considerando que a emancipación da clase obreira debe ser obra da propia clase obreira; que a loita pola emancipación da clase obreira non é unha loita por privilexios e monopolios de clase, senón polo establecemento de dereitos e deberes iguais e pola abolición de todo dominio de clase; que o sometemento económico do traballador aos monopolizadores dos medios de traballo, é dicir, das fontes de vida, é a base da servidume en todas as súas formas, de toda miseria social, degradación intelectual e dependencia política; que a emancipación económica da clase obreira é, polo tanto, o fin principal ao que todo movemento político debe ser subordinado como medio; que todos os esforzos dirixidos a este fin fracasaron ata agora por falta de solidariedade entre os obreiros das diferentes ramas de traballo en cada país e dunha unión fraterna entre as clases obreiras dos diversos países; que a emancipación do traballo non é un problema nacional ou local, senón un problema que comprende a todos os países nos que existe a sociedade moderna e precisa para a súa solución o concurso práctico e teórico dos países máis adiantados; (...)
Non máis deberes sen dereitos, non máis dereitos sen deberes. (...)"*

Estatutos Xerais da AIT. 1864 (Marx)

A AIT non tiña moita forza, pero as autoridades achacábanlle a participación en case tódolos conflitos habidos en Europa entre 1868 e 1873. En 1871 acusárona de estar detrás da sublevación republicana de París, despois da derrota francesa ante os prusianos. A *Comuna de París* converteuse no primeiro goberno obreiro da historia, pero a penas durou dous meses. A represión foi durísima: 17.000 mortos e 47.000 detidos.

Fusilados por participar na *Comuna* (1871)

A 1ª Internacional non se dissolveu pola represión, senón polas diferencias ideolóxicas entre socialistas e anarquistas, presentes desde o principio, pero que desembocaron na ruptura total en 1872, por mor dos desacordos entre os seguidores de Marx e Bakunin.

*"Marx é un comunista autoritario e centralista. Quere o mesmo que queremos nós: o triunfo da igualdade económica e social, pero no Estado e pola forza do Estado; pola ditadura dun goberno provisional, poderoso, e por dicilo así, despótico, isto é, pola negación da liberdade. O seu ideal económico é o Estado convertido no único propietario da terra e de todos os capitais, cultivando a primeira por medio de asociacións agrícolas, ben retribuídas e dirixidas polos seus enxeñeiros civís, e organizando os segundos mediante asociacións industriais e comerciais.
Nós queremos ese mesmo triunfo da igualdade económica e social pola abolición do Estado e de todo canto se chame dereito xurídico que, na nosa opinión, é a negación permanente do dereito humano. Queremos a reconstitución da sociedade e a constitución da unidade humana, non de arriba*

abaixo pola vía de calquera autoridade, senón de abaixo arriba, pola libre federación das asociacións obreiras de toda clase emancipadas do xugo do Estado."

Cartade Bakunin, 1872.

A IIª Internacional e o anarquismo cara a Iª Guerra Mundial

Entre 1875 e 1914 apareceron e consolidáronse numerosas organizacións sindicais e partidos socialistas. Os seus obxectivos, a curto prazo, eran a mellora das condicións de vida e traballo e, a longo prazo, a destrución da sociedade capitalista nunha nova orde social, sen opresores nin oprimidos. A finais do s. XIX tamén se consolidou o sindicalismo revolucionario vinculado ao anarquismo.

Nos anos 70 do s. XIX vanse crear os primeiros partidos socialistas. En Alemaña, en 1875, fúndase o partido socialdemócrata (SPD), o máis importante, e en 1879, en España, o PSOE. Estes partidos participaron nas eleccións e, no caso alemán, chegaron a ter unha importante representación parlamentaria. ao comezar a Gran Guerra, en 1914, os socialistas tiñan deputados en tódolos parlamentos europeos

A consecución da redución da xornada de traballo e o descanso cambiou os hábitos cotiás dos obreiros. As organizacións obreiras fixeron un gran esforzo para educar e apartar ao proletariado do alcohol, unha das lacras máis devastadoras, pero só tiveron un éxito relativo. As tabernas e o xogo seguiron a ser as principais actividades dos obreiros no seu tempo libre. Os centros obreiros, xunto á promoción de escolas nocturnas e bibliotecas, celebraban periodicamente veladas artístico-musicais e contaban con grupos de teatro. Tamén se espertou a afección ao deporte, sobre todo os colectivos, coma o fútbol, nacido nas poboacións industriais.

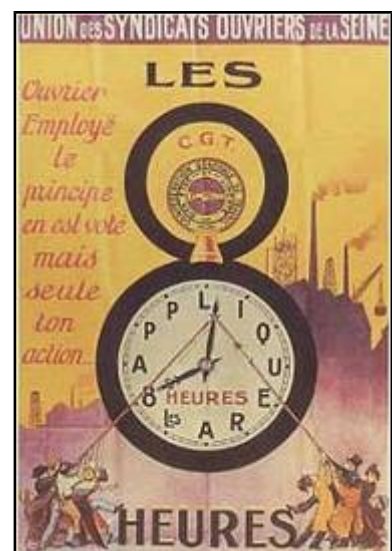
A lexislación protectora do traballo da muller puxo fin a súa sobreexplotación, pero detivo a incorporación da muller ao mundo laboral. A comezos do s. XX profundouse a división do traballo no seo das familias traballadoras: mentres o home tiña encomendada a aportación dun salario, á muller reservábaselle o traballo doméstico e o coidado da familia. Outras mulleres, de clase media, accederon a postos educativos e administrativos e delas e das mulleres con estudos naceu o movemento pola igualdade de dereitos, comezado polo dereito ao voto (sufraxismo), impulsado en boa medida polos socialistas.

Trade Union League de Nova Iork (1900)

En 1889, coincidindo coa celebración do centenario da Revolución Francesa, tivo lugar en París un congreso socialista do que saíu a iniciativa de crear a IIª Internacional, formada só por socialistas. Diferenciouse da AIT non só pola exclusión dos anarquistas, senón tamén porque non intentou crear unha organización mundial de traballadores, senón unha especie de coordinadora ou federación de partidos e sindicatos nacionais, con capacidade de decisión autónoma.

No congreso fundacional da IIª Internacional decidiuse a convocatoria o 1 de maio de 1890 dunha xornada reivindicativa en favor das oito horas máximas de

Cartel dos sindicatos franceses pedindo as 8 horas

traballo diario. O primeiro de maio converteuse nunha xornada de demostración de forza e de solidariedade internacional, nun día que unía a toda a clase obreira arredor dunha serie de reclamacións comúns. Ese día foi o elixido en homenaxe aos obreiro mortos pola policía en Chicago o 1 de maio de 1886 durante unha manifestación polas oito horas.

A traxectoria da II Internacional estivo tamén marcada polos enfrontamentos ideolóxicos. Xurdiu un numeroso grupo, encabezado polo alemán Bernstein, chamado revisionista. Reclamaron o abandono das teses revolucionarias de Marx, por consideralas inapropiadas para a situación socioeconómica que se vivía a finais do século XIX, e substituílas por unha política reformista progresiva. Foron derrotados nos Congresos, pero na práctica a política socialista caracterizouse polo pragmatismo.

"A pesar dos considerables progresos que a clase obreira ten realizado desde o punto de vista intelectual, político e económico, desde os tempos en que Marx e Engels escribían, eu non a considero, incluso hoxe, como bastante avanzada para apoderarse do poder político. (...) Debemos tomar aos obreiros tal e como son. E a verdade é que, en xeral, nin caeron na miseria, como prevía o Manifesto Comunista, nin están tan exentos de prexuízos e de defectos como querían facer crer os seus admiradores..."

Berstein, *Socialismoteórico e socialdemocraciapráctica* 1900

Ante o aumento das tensións internacionais anteriores á I Guerra Mundial a II Internacional realizou constantes condenas do militarismo e da guerra. Pero cando esta se desencadeou a maioría dos partidos adoptaron a postura de apoiar aos seus gobernos nacionais belicistas —en contra do anunciado nos congresos obreiros anteriores a 1914—, rachando co principio de solidariedade obreira. A espírito patriótico triunfou sobre o de clase, e unicamente uns poucos sectores da esquerda se opuxeron á unión sagrada.

"Ante unha guerra inminente, é deber da clase obreira nos países involucrados, así como dos seus representantes no Parlamento coa axuda do Comité da Internacional, forza de acción e de coordinación, facer todos os esforzos para impedir a guerra con todos os medios que lle parezan máis apropiados e que varían naturalmente conforme á situación da loita de clases e a situación política xeral.

Non obstante, no caso no que se declarase a guerra, teñen o deber de intervir para facela cesar prontamente e utilizar con todas as súas forzas a crise económica e política creada pola guerra para axitar as capas máis profundas e precipitar a caída da dominación capitalista."

Congresoda II Internacionalen Stuttgart, 1907

A I Guerra Mundial causou unha crise irreversible da Internacional Socialista. Ademais, o triunfo da Revolución Rusa dividiu de novo ás organizacións obreiras, entre quen a apoiaron e os que preferiron seguir coa vía reformista da socialdemocracia. Nalgúns casos, como en Alemaña, os socialistas accederon ao goberno e mesmo apoiaron o uso da forza pública contra os intentos revolucionarios da esquerda radical.

Os seguidores da revolución soviética adoptaron o nome de comunistas e se coordinaron nunha nova Internacional, a III

Cartel dos sindicatos franceses contra a guerra (1905)

Internacional ou Internacional Comunista, organizada polo Partido Comunista da Unión Soviética.

O sindicalismo revolucionario anarquista rexeitou a participación política, buscando a emancipación do proletariado por medio da folga xeral e do futuro control da produción polos sindicatos. Na práctica adoptaron formas de loita radicais, como o boicoteo e a sabotaxe, resumidas na táctica de acción directa: violencia-represión-represalia. O país onde maior importancia tivo o anarcosindicalismo foi España co predominio dentro do movemento obreiro da Confederación Nacional de Traballadores (CNT), creada en 1910.

3. Os excluídos da orde social liberal: mulleres, non propietarios.

3.1. A burguesía industrial e o control moral da muller

Mentres as mulleres proletarias traballaban e coidaban aos seus fillos, sobre as burguesas exercíase unha forte vixilancia moral que se manifestaba de modo evidente no vestido, orientado á vida en sociedade, e na educación das mozas, coa que se pretendía conseguir unha voda conveniente.

Os desmaios románticos que sufrían á menor alteración emocional debíanse, ante todo, ao uso opresivo do corpiño; as estrañas enfermidades consideradas exclusivamente femininas, como a clorosis e a histeria, frecuentes no século XIX, debíanse, segundo a perspectiva actual, á rixida represión sexual e dos sentimentos. Os vestidos das mulleres de clase alta obrigaban a adoptar posturas pouco naturais, como sucedían cos miriñaques ou os polisones, que forzaban a figura da muller.

F. Boucher *La Toilette*.

Fronte a esta situación, aires renovadores aparecerán a finais de século; a moda da bicicleta, que impide utilizar corpiño, xeneralizarase a pesar de que sectores conservadores consideren indecoroso que a muller monte nela se non é de lado. Modernízase o vestido da muller, aínda que os botóns sexan tachados de

inmorais porque facilitan a tarefa de espirse... As mulleres, que durante a maior parte do século tiveran que buscar pseudónimos masculinos para triunfar en

determinados campos culturais e sociais, comezarán a reivindicar a igualdade de dereitos, particularmente o dereito ao sufraxio, e inician as loitas feministas propiamente ditas.

A vivenda burguesa, entre o caserón, o palacete e a mansión, inicialmente foi máis confortable que ostentosa, pero na medida en que se verifica a alianza coa aristocracia, irá adquirindo un porte grandioso e unha clara magnificencia exterior. Protexida por un valo e un xardín, grandes portas e unha hoste de criados, pon distancia fronte ao espazo público no que se move a buliciosa multitude das cidades decimonónicas.

O interior da vivenda contaba cun grande salón para recibir as numerosas visitas. A familia ofrecíase alí como espectáculo para os seus hóspedes; expoñía a vaixela de prata, utilizada só nas grandes ocasións; un mobiliario tapizado, adornado con borlas ou manteis; paredes forradas con teas, cadros, dobres cortinas nas grandes ventás e papeis pintados; vasos, alfombras, etc.

Un comedor de uso diario, o despacho do cabeza de familia, os cuartos dos fillos e fillas e o espazo privado da alcoba, completaban a distribución do inmobile. Xunto á cociña estaban os cuartos de servicio.

A burguesía contaxia ás demais clases un desexo crecente de intimidade ou individualismo que se mostra nas novas técnicas e espazos construtivos: a instalación de auga corrente e os retretes, a separación e especialización entre habitacións, a perda das cortinaxes da cama posto que o dormitorio é xa unha peza con uso exclusivo, son exemplos dunha tendencia que non deixou de manifestarse ata os nosos días.

A alta burguesía ocupaba o primeiro piso (ou principal) e as clases medias, por estrita orde financeira, compraban ou alugaban os seguintes en altura, deixando os últimos para a servidume ou para persoas de recursos máis limitados, polo que podían convivir no mesmo edificio niveles de renda
A situación cambiou ao revalorizarse os pisos altos do centro (causada en parte polo invento do ascensor), e a pola sectorización da cidade en distinguidas áreas burguesas e en barrios para os obreiros, que poderán acceder aos seus postos de traballo con tranvías e outros medios de transporte colectivo

Esquema de ocupación

A vivenda urbana e as clases sociais

3.2.As mulleres na sociedade industrial

Como rematamos de ver a sociedade industrial consolidou unha clara diferenza social por xéneros: a esfera pública (economía, cultura, arte, política, etc.) quedaba para os homes, mentres se reservaba a esfera doméstica ás mulleres. Así á muller se orientaba cara ao matrimonio e a súa situación xurídica e legal reflectía unha clara inferioridade: o código civil dispoñía que a muller casada tiña a obriga de obedecer ao marido, que era o representante de todos os seus bens, e precisaba o seu permiso para calquera acto legal. As mulleres carecían tamén de dereitos políticos, xa que o primeiro liberalismo só concedeu aos homes o dereito ao sufraxio. A vida das **mulleres das clases medias** e altas transcorría no fogar. As súas tarefas primordiais eran o coidado da casa e dos fillos e fillas e segundo o nivel social contaban ou non con servizo doméstico. Así a educación das mulleres tiñase como subsidiaria e os seus estudos estaban orientados á adquisición de nocións básicas de lectura, escritura e cálculo e tamén as materias consideradas como femininas: relixión, música e labores. Deste modo a actividade laboral feminina aumentaba conforme baixamos na escala social, xa que as mulleres traballadoras non podían quedar na casa, a pesar de ser unha aspiración para elas.

Para as **mulleres campesiñas** e obreiras a situación era moi diferente. Desde sempre as mulleres do campo desenvolvían as tarefas domésticas e agrarias. Neste campo se lles asignaban labores específicos: escarda, vendima, recollida da oliva, aínda que tamén adoitaban axudar no coidado do gando, a sega e outras tarefas máis

B. Millet *As espigadoras*

fortes.

A industrialización comportou o xurdimento das **mulleres obreiras**, dado que o salario do home era insuficiente para manter a toda a familia. As mulleres realizaban xornadas, como xa vimos, de 10 e 12 horas, ás que había que engadir o coidado da casa e da familia, a súa remuneración era moi inferior á dos homes e o seu traballo tiña unha escasa valoración social. Estaba masivamente no sector téxtil, sobre todo no fiado, nas minas, etc.. Outro sector característico da man de obra feminina era o

servicio doméstico, ao que se dedicaban un grande número de rapazas novas de entre 15 e 25 anos, case sempre solteiras.

“Como viven as mulleres hoxe?. Que son para nós os homes? (...) Si a muller pertence á clase alta é un sinxelo obxecto de luxo cuns dereitos moi restrinxidos. Lectura, escritura, un pouco de historia, un par de idiomas, música, bailes, unhas nocións de costura e unha grande dose de relixión. De aí non pasa. Con iso ten suficiente para lucir nos salóns de contratación de matrimonio (...) perdoaráselle que esquecera o pouco que aprendeu na escola, pero non que deixe de vestir á última moda (...).

Tristísima é a condición da muller obreira (...) en canto saíu do berce xa se ocupa das tarefas domésticas, ou de ir ao taller (...) onde cose, tece, sofre, esgótase, súa sangue e auga, e o seu corpo vaise debilitando durante dez horas ou máis para aportar á familia algunhas moedas semanais para pagar ao médico ou ao farmacéutico que curarán as enfermidades que contraeu no seu traballo (...). Engadide a todas estas miserias de orde económica, as amarguras da súa condición moral e o abandono intelectual que sofre, tanto se é pobre como rica, e non digamos se a muller é escrava dun escravo (...)

JOSÉ F. PRAT: *A las mujeres*, 1903

O vestido e a ocultación do corpo.

O vestido como a casa era a expresión das convencións e formalismos característicos da vida burguesa: estaba concibido para ocultar o corpo e marcar unha clara diferenciación social coa aparencia externa das clases populares, campesiñas ou urbanas. Ate finais do século XIX a hixiene corporal merecía menos atención có aspecto externo.

A burguesía facía unha grande ostentación de roupaxes, deixando poucas zonas do corpo visibles. Sobre as camisas bordadas e o pantalón, longo e xustado, os homes engadían chaleco, gravata, panos, colgantes e cadeas que adornaban a pecheira; e no inverno, longas capas e gabáns. Xeneralizouse o uso do frac, da levita, o lazo o sombreiro e as luvas.

O vestido feminino era aínda máis complicado. Compoñíase dunha multitude de prendas e escondía, con grande eficacia, o corpo da muller. Faixas e corpiños creaban a imaxe dun talle estreito. Os vestidos longos exhibían abundantes lazos, cintas e encaixes; as enaguas eran unha prenda intermedia entre a roupa interior, medias incluídas e o vestido exterior. Os sombreiros femininos eran máis aparatosos cóos masculinos e podían ser complementados por velos, mantillas e tules.

3.3. Os asalariados

Comprendían á maioría da poboación: eran os xornaleiros agrícolas, tendeiros, artesáns e traballadores urbáns especializados constituían o groso da forza de traballo necesaria para mover as máquinas e producir os bens, que vendían a cambio dun salario. As súas condicións laborais eran precarias, os seus soldos escasos e as súas xornadas de traballo eran moi prolongadas, entre 12 e 13 horas. A diferenza dos antigos campesiños e artesáns que cultivaban as súas terras e tiñan capacidade para decidir o seu horario de traballo, o traballador da fábrica perdeu a independencia e tivo que se someter a un rixido horario laboral.

A pesar do aumento espectacular da produción e da riqueza a inmensa maioría da poboación viviu, ao menos ata 1850 moi cerca do límite da subsistencia. A alimentación absorbía mais da metade do soldo e quedaba moi pouco para o alugamento, a roupa e outras necesidades.

3.4. O campesiñado

Durante o século XIX as estruturas agrarias mantivéronse con forza a pesar do proceso de urbanización.

eran os xornaleiros agrícolas que se resistían ás novas prácticas económicas.

A tendencia predominante, con todo, foi a súa asimilación polas novas formas capitalistas de produción e a conversión en obreiros asalariados rurais. Desapareceu a vinculación legal que os unía aos seus señores (servidume), feito que se produciu nalgúns países moi tardiamente (1861 en Rusia).

As súas condicións de vida non melloraron e xeraron un constante fluxo migratorio ás cidades industriais, onde se transformaron en man de obra escasamente cualificada, mal remunerada e vítima do amoreamento urbanístico. Nalgúns casos esa emigración foino cara a países estranxeiros e constituíu un feito multitudinario, tal como o protagonizado polos irlandeses cara a Inglaterra e Estados Unidos (fenómeno que se prolongou ata ben entrado o século XX) ou os polacos que viaxaron a Alemaña

Os xornaleiros non propietarios eran moitos en zonas do Mediterráneo (Italia, España) e o oriente europeo (Rusia, Polonia). Moitos houberon de emigrar e, con frecuencia, adheríronse a doutrinas revolucionarias vinculadas co anarquismo

O campesiñado e a sociedade galega

Os cambios no ordenamento xurídico (igualdade legal) e nos sistemas de propiedade (desamortizacións...) favoreceron a progresiva descomposición dos vellos estamentos privilexiados, aínda que moitas familias da vella aristocracia conseguiron manter unha posición social relevante gracias ao poder económico que lles proporcionaron as numerosas propiedades rurais e urbanas, ou a súa participación en negocios xunto coa alta burguesía.

Seguiron mantendo unha forte influencia cultural e social, procurando atraer mediante enlaces matrimoniais á alta burguesía á súa situación nobiliaria, pero o cambio ocorrido era evidente: o seu prestixio e influencia procedía do poder económico, é dicir, da súa asimilación á burguesía, e non de ningún privilexio legal por razón de nacemento.

O clero perdeu riqueza e poder, pero a súa influencia social seguiu sendo considerable. As diferentes igrexas aliáronse co novo poder liberal, o que lles asegurou unha posición dominante mediante o control do ensino e da censura.

O peso dos grupos sociais tradicionais foi maior nos países de serodia industrialización, como é o caso de Galicia. Só a finais do século XIX algunhas zonas da franxa costeira (Vigo e Rías Baixas, A Coruña, Ferrol) coñeceron un crecemento industrial significativo.

O clero católico mantívose durante o século XIX en posturas contrarias á secularización da sociedade. En España esta posición amosouse claramente na

Procesión no concello da Estrada, *Pedro Brey*
(principios do s. XX)

actitude contraria á desamortización, aliñándose coas posicións máis integristas. En Galicia, a militancia eclesiástica dentro do carlismo foi significativa, integrándose máis tarde nos partidos conservadores, facendo de *'colleitadores de votos'* para os seus candidatos.

A lexislación liberal suprimiu os ingresos por rendas e décimos do clero, e a supresión de mosteiros e conventos dissolveu o clero regular, que acabou asignado ás respectivas parroquias. En troques, os curas recibiron o pago dunha nómina por parte do Estado.

O control do ensino vaille proporcionar unha importante ferramenta de control social. No ensino secundario, a partir da metade do século XIX, serán os colexios privados do clero regular fuxido de Francia (La Salle, Maristas, etc.) os que ocupen o baleiro deixado polo Estado. No ensino primario a influencia é aínda maior, xa que os curas van ocupar o posto de mestre ou van vixiar o seu labor.

A desamortización en Galicia non supuxo unha transformación do réxime de propiedade. Vendéronse as rendas forais que cobraba o clero, non terras de libre disposición. Quen adquiriu os bens desamortizados foron os fidalgos e os comerciantes.

A pequena nobreza galega, a fidalguía, conservou o seu peso social e político durante o século XIX. A pervivencia das rendas forais permitiulles manter a súa posición económica, e mesmo se integraron nas estruturas sociais urbanas, desempeñando profesións liberais (avogados, funcionarios, médicos, catedráticos). Sen embargo, o diñeiro acumulado polo cobro das rendas case que nunca os invisten en capital produtivo, senón en produtos luxosos ou no adorno dos pazos, símbolos do seu poder.

En Galicia, fronte ao que ocorreu noutros países europeos, o campesiñado seguiu sendo o grupo social máis importante, un 90% da poboación. O campesiñado seguiu pagando os foros, como no Antigo Réxime, e non foi ata principios do século XX cando conseguiu o diñeiro necesario para a redención dos foros e a consecución da plena propiedade da terra a través das remesas procedentes da emigración a América e dos beneficios da gandería e a explotación da madeira.

Concurso de gando en Ortigueira (1910)

3.5. Feminismo e movemento obreiro

Os movementos feministas e sufragistas estiveron dirixidos por mulleres de procedencia burguesa. A pesar de que as formulacións feministas eran interclasistas, as súas ideas non lograron penetrar amplamente nos ambientes obreiros. Nin feministas, nin sufragistas conseguiron nunca mobilizar amplamente ás mulleres traballadoras.

Os propios ideólogos do primeiro movemento obreiro, na primeira metade do século XIX, mantiveron posturas contraditorias respecto da igualdade de dereitos da muller.

Flora Tristán (1803-1844) foi a pioneira do feminismo socialista.

A vós, obreiros que sodes as vítimas da desigualdade de feito e da inxustiza, a vós tócovos establecer ao fin sobre a terra o reino da xustiza e da igualdade absoluta entre a muller e o home. Dade un gran exemplo ao mundo (...) e mentres reclamades a xustiza para vós, demostrade que sodes xustos, equitativos; proclamade, vós, os homes fortes, os homes de brazos espidos, que recoñecedes á muller como á vosa igual, e que, a este título, recoñecédeslle un dereito igual aos beneficios da unión universal dos obreiros e obreiras?.

Flora Tristán *La Unión Obrera* 1843

Esta posición contrasta claramente coa misoxinia dalgún dos primeiros ideólogos do movemento obreiro sobre todo, Pierre-Joseph Proudhon (1809-1864). O lugar ideal para a muller era o fogar: *“non hai outra alternativa para as mulleres que a de ser amas de casa ou prostitutas”*

Con todo, foron Karl Marx, Friedrich Engels e August Bebel os que estableceron as bases do pensamento socialista sobre a *“cuestión da muller”*. Para Engels como para Marx, a emancipación da muller só se faría realidade tras unha revolución socialista que liquidase o capitalismo. A consecuencia, a loita das mulleres debía subordinarse, ou como moito ir unida, á loita de clases.

“A muller é un ser libre e intelixente, e como tal, responsable dos seus actos, o mesmo que o home; pois, se isto é así, o necesario é poñela en condicións de liberdade para que se desenvolva segundo as súas facultades. Agora ben, se relegamos exclusivamente á muller ás funcións domésticas, é sometela, como ata aquí, á dependencia do home, e, polo tanto, quitarlle a súa liberdade. Que medio hai para pór á muller en condicións de liberdade? Non hai outro máis que o traballo?.

Congreso de la Federación Regional Española de la AIT Zaragoza (1872)

Foi Bebel, dirixente socialista alemán, o primeiro teórico marxista que escribiu dunha forma específica sobre a muller no seu libro *La mujer y el socialismo* (1879).

A muller da nova sociedade será plenamente independente no social e no económico, non estará sometida o máis mínimo a ningunha dominación nin explotación, enfrontarase ao home como persoa libre, igual e dona do seu destino?.

August Bebel *La mujer y el socialismo* 1879

Para rematar, hai que destacar, dentro da socialdemocracia alemá, a figura de **Clara Zetkin** (1857-1933). Creadora do Día Internacional da Muller, o 8 de marzo, foi a gran propulsora do feminismo na Segunda Internacional ou Internacional Socialista. En 1907, celebrouse, baixo os seus auspicios, a I Conferencia Internacional de Mulleres Socialistas. Esta organización chegou a agrupar 174.751 afiliadas en 1914.

